

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1937

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
42 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 42
ΑΘΗΝΑΙ

ΜΙΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΑΓΝΩΣΤΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΜΟΥΣΤΟΞΥΔΗ

Ἡ ἱστορική ἔρευνα δὲν ἔχει ὄρια τεματισμοῦ. Τὸ ὕλικόν τῆς ἱστορίας εἶναι ἀνεξάντλητον καὶ συχνά ἡ Θεὰ Τύχη εἶναι ὁ καλῦτερος ὁδηγὸς καὶ συνεργάτης ἱστοριοδιφῶν καὶ ἱστοριογράφων. Οὕτω, ὕστερα ἀπὸ προσπάθειας σχεδὸν δεκαετείς πρὸς ἀνακάλυψιν εἰς εὐρωπαϊκὰ ἀρχεῖα καὶ βιβλιοθήκας παντὸς ἔχοντος σχέσιν μὲ τὸν Ρήγαν Βελεστινλήν, ἐδικαιούμην νὰ φαντάζωμαι ὅτι, τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐκδεδομένας πηγὰς (βιβλία, φυλλάδια, περιοδικὰ, ἐφημερίδας κλπ.) τῆς ἐποχῆς, εἶχα εἰς χεῖρας μου ὅλον τὸ ὑπάρχον ὕλικόν διὰ τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ βίου, τῶν σχεδίων, τῆς ἐν γένει δράσεως καὶ τῶν περιστάσεων τῆς συλλήψεως, τῆς ἐκδόσεως εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου ψάλτου καὶ πρωτομάρτυρος τῆς ἐλευθερίας μας. Καὶ ἰδοὺ ὅτι πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἀνεκάλυψα μίαν ἐντελῶς ἀγνωστον βιογραφίαν τοῦ Ρήγα, ἀληθὲς μνημεῖον τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας. Ἡ ἀνακάλυψις ἐγένετο ἐντελῶς τυχαίως. Φίλος Γάλλος καθηγητῆς, γνωρίζων ὅτι ἀσχολοῦμαι μὲ τὴν συγγραφὴν ἔργου σχετικοῦ μὲ τὸν Ρήγαν καὶ τὰ σχέδια τοῦ Βοναπάρτου εἰς τὴν ἐγγὺς Ἀνατολήν, μου ἔδωκεν ἀπὸ τοὺς φακέλλους τῶν ἐρευνῶν του τὸ κατωτέρω σημεῖωμα: «Ρήγας, Ἕλληνας ποιητῆς, ἀπειραθεὶς ἐπανάστασιν Ἑλλήνων τῆ συνεννοήσε μὲ τοὺς Γάλλους δημοκρατικούς, συλληφθεὶς ἀπὸ Αὐστριακούς, ἐκδοθεὶς εἰς Τούρκους, φονευθεὶς εἰς τὸ Βελιγράδι. Βλέπε βιογραφίαν του εἰς Dictionnaire Universel . . . t. XIX, Paris 1812, p. 464». Ἐσπευσα νὰ ἐρευνήσω τὸ ἐν λόγῳ λεξικόν, ἀλλὰ δὲν εὗρήκα ἀπολύτως τίποτε εἰς τὸν ἀναφερόμενον τόμον. Εἶχα τὴν ὑπομονὴν νὰ τοὺς ἐρευνήσω ὅλους σελίδα πρὸς σελίδα, ἀπὸ φόβον μήπως εἶχε γίνῃ λάθος εἰς τὴν παραπομπήν, ἀλλ' ἡ προσπάθειά μου ἔμεινε ἀκαρπός. Ὑπέθεσα τότε, ὅτι θὰ εἶχε γίνῃ σύγχυσις καὶ ὅτι θὰ ἐπρόκειτο περὶ τῆς «Biographie Universelle» τοῦ 1825, ὅπου ἔχει δημοσιευθῆ βιογραφία τοῦ Ρήγα ἀπὸ τὸν Κ. Νικολόπουλον. Ἀλλὰ πάλιν, τόσα

λάθη, εἰς τὸν τίτλον, εἰς τὸν τόμον, εἰς τὴν χρονολογίαν τῆς ἐκδόσεως, καὶ μάλιστα εἰς μίαν παραπομπήν ἐξ ἐρευνῶν καθηγητοῦ τῆς Σορβόννης!

Ἄλλ' ἡ Θεὰ Τύχη δὲν μᾶς εἶχεν ἐγκαταλείψει. Εἰς βιβλιοθήκην ἄλλου φίλου ἀντικρύσαμεν τὴν σειρὰν τῶν τόμων τοῦ «Dictionnaire Universel» καὶ μηχανικῶς ἐρρίψαμεν ἓνα βλέμμα εἰς τὸν 19ον τόμον, συμπλήρωμα τοῦ ὅλου ἔργου. Μὲ κατάπληξιν, ἀνάμικτον χαρᾶς, ἀνεύρομεν εἰς τὴν σελίδα 464 τὴν βιογραφίαν τοῦ Ρήγα. Ἀπλούστατα, ἡ παραπομπὴ εἶχε λησμονήσει νὰ σημειώσῃ ὅτι πρόκειται περὶ τῆς 9ης ἐκδόσεως, εἰς τὴν ὅποίαν μόνον ὑπάρχει ἡ βιογραφία αὐτῆ, ἐνῶ εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων, ὅπου ἠρεύνθησα, ὑπῆρχεν προγενεστέρα ἐκδοσις. Ἴδου λοιπὸν ἡ ἀκριβὴς βιβλιογραφικὴ ἐνδειξις: «Dictionnaire Universel, historique, critique et bibliographique . . . 9me édition . . . tome XIXe (supplément). Paris, de l'imprimerie de Prudhomme fils 1812 (page 464, article: Riga)».

Ἡ βιογραφία αὐτῆ τοῦ Ρήγα Βελεστινλή ἔχει μεγίστην ἱστορικὴν σημασίαν διότι, ἀνεξαρτήτως τῶν στοιχείων τὰ ὅποια προσθέτει, εἶναι ἡ πρώτη ἐξ ὄλων, δημοσιευθεῖσα μόλις δεκατέσσαρα ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἔθνομάρτυρος. Αἱ πληροφορίες τοῦ Παρισίου «Μηνύτορος» καὶ τῶν ἄλλων ἐφημερίδων τοῦ 1798, ὅσας κατῶρθωσα νὰ συλλέξω, εἶναι ἀνταποκρίσεις ἐξ Αὐστρίας ἢ Τουρκίας, πολῦτιμοι, ἀλλὰ συντεταγμένοι ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς δημοσιογραφικῆς ἐπικαιρότητος. Τὸ ἄρθρον τοῦ γερμανικοῦ περιοδικοῦ «Neue Berlinsche Monatschrift» (Μάϊος τοῦ 1803) εἶναι μία διπλωματικὴ μᾶλλον ἐπισκόπησις τοῦ ἐπεισοδίου, στηριζομένη ἄλλως τε, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐπὶ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν. Ὁ Ζαβήρας, εἰς τὸ ἔργον του «Ἑλληνικὸν θέατρον», ἀφιερώνει ἐλάχιστας γραμμάς εἰς τὸν Ρήγαν, τὸ ἔργον δὲ αὐτό, μολοντὶ ἐγράφη περὶ τὸ 1804, ἐδημοσιεύθη τὸ 1872. Πρῶτος πραγματικὸς βιογράφος τοῦ Ρήγα

έθεωρείτο μέχρι σήμερα ὁ ἐν Παρισίοις λόγιος Κωνσταντῖνος Νικολόπουλος, μὲ τὸ ὀλιγοσέλιδον φυλλάδιόν του «Notice sur la vie et les écrits de Rhigas...», τοῦ ὁποίου τὸ κείμενον ἐδημοσιεύθη διὰ πρώτην φοράν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1824 εἰς τὴν «Revue Encyclopédique». Διὰ τῆς νέας ἀνακαλύψεως, ὁ Νικολόπουλος δὲν εἶναι πλέον ὁ πρῶτος, ἀλλ' ὁ δεύτερος βιογράφος τοῦ Ρήγα, περιωρίσθη δὲ σχεδὸν εἰς τὸ ἡμισυ τὸ διαρρεῦσαν διάστημα ἀπὸ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Βελιγραδίου μέχρι τῆς συγγραφῆς τῆς πρώτης βιογραφίας.

Ἄλλ' ἡ βιογραφία αὐτὴ τοῦ Ρήγα Βελεστινῆ ἀποκτᾷ ἐντελῶς ἐξαιρετικὴν σημασίαν λόγῳ τῆς περιωπῆς τοῦ συγγραφέως τῆς. Κάτω τοῦ ἄρθρου δὲν ὑπάρχει καμμία ὑπογραφή, ὅπως καὶ εἰς ὅλα τὰ τοῦ τόμου αὐτοῦ. Ἄλλ' εἰς τὴν ἀρχὴν ὑπάρχει κατάλογος συνεργατῶν, «Liste des noms des savants français et étrangers qui ont coopéré à cette nouvelle édition». Εἰς τὸν κατάλογον αὐτὸν (σελίς XIV) διαβάζομεν: MUSTOXIDI, historiographe de Corfou, auteur d'une biographie des auteurs grecs anciens et modernes (manuscrits). Οὐδεμία, κατὰ τὴν γνώμην μας, ἀμφιβολία, ὅτι τῆς βιογραφίας αὐτῆς τοῦ Ρήγα συγγραφεὺς εἶναι ὁ σοφὸς Ἕλλην καὶ πρῶτος μεθοδικὸς ἐρευνητὴς τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας Ἀνδρέας Μουστοξύδης.

Τὴν γνώμην μας αὐτὴν στηρίζομεν εἰς τὰ κατωτέρω ἐπιχειρήματα: 1ον) Ὁ Μουστοξύδης εὐρίσκετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς αὐτὴν (1812) εἰς Παρισίους, ὅπου ἀπήλαυεν ἐξαιρετικῶν τιμῶν, συνδεθεὶς καὶ μὲ διαπρεπεῖς φιλέλληνας, ὅπως ὁ Φωριέλ, ὁ Ντιντὸ κ.λ.π., οἱ ὁποῖοι ἐνίσχον καθε ἔργασίαν σχετικὴν μὲ τὴν Ἑλλάδα. 2) Εἰς τὸν κατάλογον τῶν συνεργατῶν τοῦ δίδεται ὡς τίτλος «συγγραφεὺς ἀνεκδότου βιογραφίας ἀρχαίων καὶ νεωτέρων Ἑλλήνων», ὁ τίτλος δὲ ἀκριβῶς αὐτὸς τοῦ ἔδιδε τὴν ἀρμοδιότητα καὶ τὸ κύρος τῆς συγγραφῆς τῆς βιογραφίας ἑνὸς νεωτέρου Ἑλλήνου ἀπὸ τὰς στήλας ἑνὸς λεξικοῦ. 3) Ἐκ τῶν ὀνομάτων τοῦ καταλόγου τῶν συνεργατῶν τοῦ τόμου αὐτοῦ δὲν ἀνευρίσκομεν οὐδὲν ἄλλου λογίου καταλλήλου νὰ γράψῃ βιογραφίαν τοῦ Ρήγα. 4) Διευρέξαμεν ὅλα τὰ ἄρθρα τοῦ ἐν λόγω τόμου καὶ δὲν ἀνεύρομεν ἄλλο, ἐκτὸς τοῦ περὶ Ρήγα, δυνάμενον νὰ δικαιολογήσῃ τὴν παρουσίαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Μουστοξύδη. 5) Ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ἔχων ζῆσει εἰς τὴν Κέρκυραν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς κατὰ τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο ἐκεῖ ὁ διαφυγὼν συνεργατὴς τοῦ Ρήγα Χριστόφορος Περραιβός, συναναστρεφόμενος εἰς τὴν Ἐπτάνησον, τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν τοὺς Ἕλληνας οἱ ὁποῖοι ἐγνώρισαν τὸν Ρήγαν ἢ ἄλλα πρόσωπα ἐξ' ὧν μετέσχον εἰς τὴν ἀπόπειράν του, ρέπων ἐξ ἄλλου εἰς περισυλλογὴν παντὸς στοιχείου τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας

μας, ἦτο ἀσφαλῶς ὁ περισσότερο παντὸς ἄλλου ἐνδεδειγμένος διὰ τὴν συγγραφὴν μιᾶς βιογραφίας τοῦ Ρήγα Βελεστινῆ.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔχομεν ἐνώπιόν μας ἕνα κείμενον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀγνωστος μέχρι σήμερα βιογραφία τοῦ Ρήγα Βελεστινῆ, καὶ μάλιστα ἡ πρώτη ἐξ ὧν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀγνωστον ἔργον τοῦ Ἀνδρέου Μουστοξύδου. Ὑπὸ τὴν διπλὴν αὐτὴν σημασίαν τὸ παραθέτομεν κατωτέρω εἰς πιστὴν μετάφρασιν.

* * *

«Ὁ Ρήγας, γνωστὸς ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησεν ἐν Ἑλλάδι διὰ νὰ συντρίψῃ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν, ἐγεννήθη εἰς Βελεστίνον, ἐν Θεσσαλίᾳ (ἀρχ. Κολχός, πατρὶς τοῦ Σόλωνος). Ἦτο μόλις 16 ἐτῶν ὅταν οἱ γονεῖς του ἐγκατέλειψαν τὴν πατρίδα των διὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς Βουκουρέστιον, ἐν Βλαχίᾳ. Ἡ περίστασις ἦτο λίαν εὐνοϊκὴ διὰ τὸν νεαρὸν Ρήγαν, δεδομένου ὅτι τὸ Γυμνάσιον τοῦ Βουκουρεστίου, στηριζόμενον εἰς τὰς γενναιοδωρίας τοῦ πρίγκιπος Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου καὶ ἔχον ὡς καθηγητὰς τοὺς διασήμους Νεόφυτον καὶ Θεόδωρον, ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ καλλίτερον ὧν τῶν ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Ρήγας ἐφοίτησεν εἰς τὸ Γυμνάσιον τοῦτο ἐπὶ μερικὰ ἔτη, ἐτελειοποιήθη εἰς τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά, καὶ παρηκολούθησεν ἐπιτυχῶς ὅλα τὰ ἐκεῖ διδασκόμενα φιλολογικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ μαθήματα. Ἐμαθεν ἐπὶ πλέον τὴν Ἰταλικὴν, γαλλικὴν καὶ γερμανικὴν, τὰς ὁποίας ὠμίλει εὐχερέστατα. Μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν του, διὰ νὰ μὴ ἐπιβαρύνῃ τοὺς γονεῖς του, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν πλούσιοι, ἤσυχολήθη μὲ πολιτικὰς ὑποθέσεις, ὑπηρέτησεν ἀξιοπρεπῶς εἰς μερικὰς κατωτέρας θέσεις, καὶ ἐπὶ μερικὰ ἔτη διετέλεσε γραμματεὺς τοῦ πρώτου τῶν Βοϊβόδων Brunzawano. Ἐδημοσίευσεν εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἕνα μικρὸν βιβλίον φυσικῆς, μετέφρασεν δὲ ἐκ τῆς γαλλικῆς μερικὰ διασκεδαστικὰ συγγράμματα, διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς συμπατριώτας του τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν.

Ἀπὸ νεαρῶτάτης ἀκόμη ἡλικίας, συλλαβὼν τὸ σχέδιον νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸ ἔθνος του ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν, συνεζήτηε ἐπ' αὐτοῦ συνεχῶς μετὰ τῶν φίλων του. Ἡ φύσις, ἡ ὁποία ἔδωσεν εἰς αὐτὸν ὅλα τὰ σωματικὰ προτερήματα, δὲν τοῦ ἠρνήθη οὐδὲν τὸ πνευματικόν. Ἡ πειστικὴ του εὐγλωττία ἐφλόγιζε τὰς καρδίας καὶ ἐκυριάρχει εἰς τὰ πνεύματα. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκπλήσσειται κανεὶς ἐάν, εἰς ἐλάχιστον διάστημα, ὁ Ρήγας ἀπέκτησε τόσους ὁπαδοὺς, ὅχι μόνον εἰς Βουκουρέστιον, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Οἱ μὲν ὤφειλον νὰ λάβουν τὰ ὄπλα εἰς τὸ πρῶτον σύνθημα, οἱ δὲ νὰ τὸ ἐνισχύσουν διὰ μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν.

Μετά την οργάνωσιν του σχεδίου τούτου, ὁ Ρήγας μετέβη εἰς Βιέννην, ἐν Αὐστρία, περί τὸ 1793, ὅπου ἐμύησεν εἰς τὸ κόμμα του τοὺς ἐκεῖ εὐρισκομένους σοφωτέρους καὶ πλουσιωτέρους Ἕλληνας. Μὲ τὴν συνεργασίαν των ἀνέλαβε τὴν μετάφρασιν τοῦ «Ταξιδίου τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος», μετέφρασεν δὲ ὁ ἴδιος τὸν τόμον ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῆς πατρίδος του, προσθέσας μερικὰς σημειώσεις μεγάλης σημασίας. Ἐτόπωσεν ἐπίσης τὸν Χάρτην τῆς Ἑλλάδος εἰς 12 φύλλα μεγάλου σχήματος, τὸν πλέον ἀκριβῆ ἴσως μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, χωρὶς νὰ ἀμελήσῃ τὸ παραμικρὸ χωρίον, τὸν πλέον ἀσημαντὸν λόφον. Παρέθεσεν ἕνα μέγαν ἀριθμὸν ἀρχαίων νομισμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα βλέπει κανεὶς τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα, προσέθεσε δὲ καὶ τὰ νεώτερα.

Ὁ Ρήγας καὶ οἱ ὁπαδοὶ του ἐμελέτησαν τὴν πολεμικὴν τακτικὴν πλείστοι ἐξ αὐτῶν ὑπῆρέτησαν μερικὸς μῆνας εἰς τὸν αὐστριακὸν στρατὸν διὰ νὰ συνηθίσουν εἰς τὰ ἔργα τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς. Μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν του συγκαταλέγεται καὶ εἰς Ἕλληνα τυπογράφος τῆς Βιέννης καὶ συντάκτης μιᾶς ἐφημερίδος, ἀπὸ τῆς στήλης τῆς ὁποίας ὁ Ρήγας ἐδημοσίευε μικρὰ πατριωτικὰ ποιήματα, διὰ νὰ ἀναζωπυρῇ τὸν ζῆλον τῶν ἀνὰ ἄλλην τὴν Ἑλλάδα διεσπαρμένων συντρόφων του καὶ νὰ ἐξάπτῃ τοὺς συμπατριώτας του διὰ τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας.

Περὶ τὸ ἔτος 1797, νομίζων ὅτι ἔφθασεν ἡ στιγμή ὅπως ἐκτελέσει τὸ σχέδιόν του, ἐδημοσίευσεν εἰς στίχους ἑλληνικοὺς τὴν «Προκήρυξιν» («Manifeste»), ἡ ὁποία περιέχει φιλοσοφικὰς σκέψεις καὶ ἀποδεικνύει κατὰ βάθος τὸ νόημα τῆς πολιτικῆς του. Ἀνεχώρησε διὰ Τεργέστην, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ μερικὰ κιβώτια πλήρη ἀπὸ ἀντίτυπα τῆς «Προκηρύξεως», διὰ νὰ τὰ σκορπίσῃ εἰς τὴν πατρίδα του, μόλις θὰ ἔφθανεν ἐκεῖ. Οἱ κυριώτεροι συνεργοὶ του ἔσπευσαν νὰ ἐγκαταλείψουν ἀμέσως τὴν Βιέννην καὶ νὰ διαμοιρασθῶν εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος ὅπου θὰ συνηθοῖζοντο τὰ στρατιωτικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα θὰ διοικούσε ἕκαστος ἐξ αὐτῶν. Διὰ νὰ τονωθῇ ἀποτελεσματικώτερον ὁ ἐνθουσιασμός των, εἶχον προμηθευθῆ στολὰς ὁμοίας μὲ ἐκείνας ποῦ ἔφερον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες στρατιῶται. Φέροντες τὴν στολὴν αὐτὴν ὤφειλον νὰ παρουσιασθῶν ἐνώπιον τῶν ὁπαδῶν των.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅταν ὁ παρὰ τὴν Αὐλὴν τῆς Βιέννης Τούρκος πρεσβευτῆς, λαβὼν γνῶσιν τῆς ὑποθέσεως, εἰδοποίησε τὴν κυβέρνησιν καὶ ἐζήτησεν ὅπως ὁ Ρήγας καὶ οἱ ὁπαδοὶ του συλληφθῶν καὶ ἀποσταλοῦν εἰς Τουρκίαν. Ἀμέσως ἑπτὰ ἐκ τῶν πλέον γνωστῶν ἐφυλακίσθησαν. Αὐστριακοὶ ὑπῆκοι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν συνένοχοι, ἐξωρίσθησαν ἀπὸ τὰ κληρονομικὰ κράτη, καὶ ὁ δυστυχὴς Ρήγας συνελήφθη εἰς Τεργέστην καθ' ἣν στιγμὴν ἀπεβιβά-

ζετο. Καὶ οἱ ὀκτὼ ἀπεστάλησαν εἰς Βελιγράδιον, ὅπου παρεδόθησαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ἡ Αὐλὴ τῆς Βιέννης δὲν συγκατατέθη νὰ παραδώσῃ τοὺς δυστυχεῖς αὐτοὺς εἰς τοὺς Τούρκους παρὰ ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι δὲν θὰ ἐτιμωροῦντο μὲ θάνατον, ἀλλὰ μόλις ἀφίχθησαν εἰς Βελιγράδιον, τοὺς ἐβασάνισαν διὰ νὰ τοὺς ἀποσπάσουν τὰ ὀνόματα ὄλων τῶν ὁπαδῶν των. Ὅταν ὁμως εἶδον ὅτι ἡ σκληρότης τῶν μαρτυρίων δὲν ἠδύνατο ν' ἀποσπάσῃ καμμίαν λέξιν ἀπὸ τὰ στόματά των, ἔσπευσαν νὰ τοὺς στραγγαλίσων καὶ νὰ τοὺς ρίψων κρυφίως εἰς τὸν Δούναβιν. Πράγματι, οἱ Τούρκοι ἐφοβοῦντο ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τοῦ Βελιγραδίου, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἀρπάσουν ἀπὸ τὰς χεῖρας των τὸν Ρήγαν καὶ τοὺς ὁπαδοὺς του.

Τοιοῦτοτρόπως ἐξέλιπε, περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1797 ἢ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου ἔτους, εἰς ἡλικίαν περίπου 45 ἐτῶν, ὁ θαρραλέος αὐτὸς ἀπόγονος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Πατρίς του, ἀπελευθερουμένη μίαν ἡμέραν ἀπὸ τοῦ ταπεινωτικοῦ ζυγοῦ ὑπὸ τὸν ὁποῖον στενάζει, θὰ ἀνεγείρῃ ἀνδριάντας.

* * *

Αὐτὸ εἶναι τὸ κείμενον τῆς νέας αὐτῆς βιογραφίας τοῦ Ρήγα. Οὐσιαστικῶς δὲν προσθέτει σημαντικὰ νέα στοιχεῖα, καὶ ὁ Μουστοξύδης ὑπέπεσεν εἰς πλάνας εἰς τὰς ὁποίας ὑπέπεσαν καὶ μεταγενέστεροί του ἱστορικοὶ, περισυλλέξας κατ' ἀνάγκην τὰς πληροφορίας του μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ὅταν ἤδη περὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ρήγα ἐπλέκοντο οἱ ἔθνικοι θρύλοι. Ἐν τούτοις, εἰς μερικὰ σημεῖα ἀποδεικνύεται καλλίτερα πληροφορημένος ἀπὸ πολλοὺς μεταγενεστέρους. Ἄς παρακολουθήσωμεν τὴν σειρὰν τῆς ἀφηγήσεώς του.

Κατὰ τὸν Μουστοξύδην ὁ Ρήγας ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὸ Βελεστίνον εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν μαζί μὲ τοὺς γονεῖς του καὶ ἐγκατεστάθη κατ' εὐθείαν εἰς τὸ Βουκουρέστι χάριν σπουδῶν. Τὸ ὅτι ἀνεχώρησε νεώτατος φαίνεται γεγονός. Ὅμως ὅλοι αἱ μέχρι σήμερον γνωστὰ πηγαὶ ἀποδίδουν τὴν ἀναχώρησίν του εἰς κάποιαν σύρραξιν μὲ τοὺς Τούρκους, ἔφυγε δὲ μόνος, καὶ ὄχι μὲ τὴν οἰκογένειάν του. Πάντως, τὰ πρῶτα ἔτη διήλθε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ κατόπιν ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Βουκουρέστι, ὄχι χάριν σπουδῶν, ἀλλ' ὡς γραμματεὺς ἄλλοτε τῶν ἐπιτοπίων ἀρχόντων καὶ ἄλλοτε Φαναριωτῶν πριγκίπων. Οὐδεμίαν ἄλλην ἐνδειξιν ἔχομεν φοιτήσεώς του εἰς τὸ Γυμνάσιον τοῦ Βουκουρεστίου, εἶναι ὁμως γεγονός ὅτι συναναστρέφετο τοὺς ἐκεῖ συρρέοντας σοφοὺς τοῦ Γένους καὶ ἐνισχύετο εἰς τὰς ἐκεῖ μελέτας του.

Πότε ἀκριβῶς ὁ Ρήγας συνέλαβε τὸ

σχέδιον τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι γνωστόν, πάντως αἱ προθέσεις του ἐξεδηλώθησαν ὄχι «ἀπὸ νεαρῶτατης ἡλικίας», ἀλλὰ μετὰ τὰ πρῶτα γεγονότα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασεως, εἰς ἐντελῶς δηλαδὴ ὄριμον ἡλικίαν. Περὶ τῆς πειστικῆς εὐγλωττίας, ἡ ὁποία «ἐφλόγιζε καρδίας καὶ ἐκυριάρχει εἰς πνεύματα», συμφωνεῖ καὶ ὁ Περραιβὸς καὶ πολλαὶ ἄλλαι πηγαί, φαίνεται δὲ ὅτι εἰς τὰ φυσικά του χαρίσματα γοητείας ὤφειλετο ἡ μῆσις καὶ ἡ ἀφοσίωσις τῶν πλείστων ὁπαδῶν του.

Ὁ Ρήγας μετέβαινε συχνὰ ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι εἰς τὴν Βιέννην, ὅπως ὅμως μᾶς ἀποκαλύπτουν τὰ ἀρχεῖα τῆς Αὐστριακῆς ἀνακρίσεως, ἐγκατεστάθη ἐκεῖ ὀριστικῶς ὄχι τὸ 1793, ἀλλὰ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1796, ὅποτε καὶ μόνον ἤρχισεν ἡ καθ' ἑαυτὸ ἐπαναστατικὴ δρᾶσις του.

Περὶ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ρήγα ὁ Μουστοξίδης εἶναι ἀνεπαρκῶς πληροφορημένος, παραλείπων τὸν «Ἠθικὸν Τρίποδα» καὶ μὴ δίδων λεπτομερεῖς ἐξηγήσεις περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς περιφήμου «Προκηρύξεως», τοῦ κατασχεθέντος δηλαδὴ φυλλαδίου μετὰ τὸν θούριον καὶ τὸ σύνταγμα. Ἄξιοσημείωτος ὅμως εἶναι ἡ πληροφορία του, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ρήγας ἦτο συντάκτης τῆς «Ἐφημερίδος» τῆς Βιέννης καὶ ἐδημοσίευεν ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς πατριωτικῆς ποιήματα. Ἄνευρίσκομεν εἰς τὰς στήλας τῆς «Ἐφημερίδος» ἀρκετοὺς στίχους ἀνωνύμων. Ἄν οἱ στίχοι αὗτοι εἶναι πράγματι τοῦ Ρήγα, ἡ σημασία των εἶναι προφανῶς μεγίστη.

Τὰ περὶ φοιτήσεως ὁπαδῶν τοῦ Ρήγα εἰς τὸν Αὐστριακὸν στρατὸν, μελέτης τῆς πολεμικῆς τέχνης κλπ., μᾶς φαίνονται ἀσύστατα, πρόκειται δὲ μᾶλλον περὶ θρύλων, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ ἔδωσεν ἀφορμὴν τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ρήγας μετέφρασε καὶ ἐδημοσίευσε κρυφίως στρατιωτικοὺς κανονισμοὺς πρὸς μὀρφωσιν τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐμάχοντο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των. Ἡ αὐστριακὴ ἀνάκρισις ὀνομάζει τὸ ἀπολεσθὲν αὐτὸ φυλλάδιον ἄλλοτε «Ἐγκόλπιον» καὶ ἄλλοτε «Ὁ στρατάρχης Κεβενχύλλερ». Ἀσύστατος ἐπίσης μᾶς φαίνεται ἡ πληροφορία, ὅτι οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Ρήγα εἶχον ἐτοίμους στρατιωτικὰς στολὰς διὰ νὰ ἐμφανισθοῦν μετὰ αὐτὰς εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, ὅπου θὰ διώκουν στρατιωτικὰ σώματα. Ὅλοι σχεδὸν ἦσαν ἢ νεαροὶ φοιτηταὶ ἢ ἔμποροι μὴ ἔχοντες καμμίαν ἰδέαν στρατιωτικῆς τέχνης.

Ἡ πληροφορία τοῦ Μουστοξίδου κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ κίνημα τοῦ Ρήγα εἶχε προδοθῆ εἰς τὸν πρεσβευτὴν τῆς Τουρκίας, εἶχεν ἤδη ἀναγραφῆ εἰς τὸ προαναφερθὲν Γερμανικὸν περιοδικὸν «Neueberlinsche Monatschrift» τοῦ 1803, ὅπου μάλιστα διδεται καὶ μίᾳ ἄλλῃ σημαντικῇ λεπτομέρειᾳ,

ὅτι εἰς τὸν Τοῦρκον πρεσβευτὴν ἐπροδόθη τὸ μυστικὸν ἀπὸ τὸν μεμνημένον ἐπισκοπὸν Βελιγραδίου. Δυστυχῶς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς Βιέννης ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ Περραιβὸς εἶχεν ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ δίκαιον. Ὁ μόνος προδότης ὑπῆρξεν ὁ Ἕλλην ἔμπορος τῆς Τεργέστης Οἰκονόμου, ὁ δὲ Τοῦρκος πρεσβευτὴς τὸ ἐπληροφορήθη, μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Ρήγα, ἀπὸ τὰς Αὐστριακὰς ἀρχάς. Καμμία ἐπίσης πηγὴ δὲν μᾶς πείθει ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν συγκατετέθη εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ Ρήγα καὶ τῶν συντρόφων του παρὰ ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι οὗτοι δὲν θὰ ἐθανατώνοντο. Τούναντιον, αὐτὰ τὰ Αὐστριακὰ ἔγγραφα μᾶς πείθουν, ὅτι ἡ Αὐστριακὴ κυβέρνησις διεπραγματεύθη κατὰ τρόπον ἀληθῶς ἀχαρακτήριστον τὴν ἔκδοσιν των ἀντὶ ἐμπορικῶν ἀνταλλαγμάτων, καὶ ὅταν ἐπέτυχε τὰ ἀνταλλάγματα αὐτά, τοὺς παρέδωσε χωρὶς καμμίαν ἀπολύτως συζήτησιν περὶ τῆς τύχης των.

Τὰ περὶ βασάνων εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθησαν οἱ παραδοθέντες εἰς τὸ Βελιγράδιον διὰ νὰ ἀποκαλύψουν ἐνόχους δὲν εἶναι ἄλλοθεν ἐξηκριβωμένα, δὲν εἶναι ὅμως ἀπίθανα, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ἀνακριτικῶν μεθόδων τῶν Τοῦρκων. Ἄξιον ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι, ὅτι ὁ Μουστοξίδης εἶναι ὁ μόνος βιογράφος, ἀριστα πληροφορημένος περὶ τοῦ εἴδους τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα καὶ τῶν ἐπτὰ συντρόφων του. Ὁ Περραιβὸς ἀφηγεῖται μίαν δραματικὴν τήν ἄλλ' ἀπίθανον σκηνὴν ἐκτελέσεως τῶν ἐπτὰ συντρόφων τοῦ Ρήγα ὑπὸ δημίου καὶ τυφεκισμοῦ τοῦ ἰδίου λόγῳ τῆς ἀντιστάσεώς του. Ἡ ἀφήγησις αὕτη εἶχε λάβει χαρακτήρα ἐπισήμου ἱστορικῆς ἐκδοχῆς, μολονότι ἄλλοι χρονικοῦγράφοι τῆς Ἐπανάστασεως ἀνέφερον τὴν ἐκτέλεσιν ὑπὸ δημίου καὶ ἄλλοι τὸ μαρτύριον τοῦ πριονισμοῦ. Μόνον τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς Βιέννης ἐπιστοποίησαν, ὅτι ὁ Ρήγας καὶ οἱ σύντροφοὶ του ἐστραγγαλίσθησαν μετὰ πᾶσαν μυστικότητα καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὸν Δούναβιν, ὅτι δηλαδὴ ἀκριβῶς εἶχε γράψει ἀπὸ τοῦ 1812 ὁ Μουστοξίδης.

Συγκινητικὴ εἶναι ἡ φράσις μετὰ τὴν ὁποίαν τερματίζεται ἡ μικρὴ αὕτη βιογραφία. Ἡ πατρίς τοῦ Ρήγα «ἀπελευθερουμένη μίαν ἡμέραν, θὰ τοῦ ἀνεγείρει ἀνδριάντας». Ἡ προφητικὴ αὕτη φράσις τοῦ Ἀνδρέου Μουστοξίδου ἐγράφη ἐννέα ἔτη πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος. Παρ' ὅλα ὅσα λέγονται συχνά, οἱ πνευματικοί, οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἡγῆται τοῦ Γένους ἐπίστευαν ἀπολύτως εἰς τὴν ἰερότητα τῆς προσπαθείας των καὶ εἰς τὸν τελικὸν τῆς θριάμβου, ἢ δὲ πίστις αὕτη ὑπῆρξεν ὁ οὐσιωδέστερος παράγων τῆς νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως.

ΑΠ. Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ